

23. Словник іншомовних слів; за ред. О.С. Мельничука. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. – 775 с.
24. Сметанин Н.Е. Народнохозяйственный агропромышленный комплекс: теория и практика / Н.Е. Сметанин, В.А. Тихонов, М.Я. Лемешев, М.И. Белов. – М. : Экономика, 1980. – 208 с.
25. Россия пытается утвердиться на зерновом рынке за счет Украины. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nr2.ru/kyev/466371.html/print/>.
26. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник); за ред. П.Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.
27. Чорна Н.Ю. Основні напрями підвищення ефективності вертикальних інтеграційних об'єднань. – Автореферат дис. к.е.н. 08.00.04 // Чорна Наталія Юріївна. – К., 2013. – 20 с.
28. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: навчальний посібник / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.
29. Экономический словарь агропромышленного комплекса / Сост. А.В. Крисальский; под ред. А.А. Сторожука. – К. : Урожай, 1986. – 336 с. – (Лит. для каб. экономиста).

В статье проанализированы различные концептуальные подходы к мотивационным основам функционирования интеграционных процессов. Доказана взаимосвязь видов, направлений и форм горизонтальной и вертикальной интеграции. Приведена классификация мотивов интеграционных процессов. Охарактеризованы положительные и отрицательные стороны вертикальной интеграции, которые необходимо учитывать при формировании надгосударственных интеграционных организаций с участием Украины.

Ключевые слова: экономическая интеграция, агропродовольственный сектор, интеграционный процесс, сельское хозяйство.

In the article analyzed the different conceptual approaches to motivational rules for the integration process. Proven relationship types, directions and forms of horizontal and vertical integration.

Submitted the classification of motives integration processes. The characteristic advantages and disadvantages of vertical integration that must be considered in the formation of supranational integration organizations with Ukraine.

Keywords: economic integration, the agri-food sector, the process of integration, agriculture.

Дата надходження до редакції: 18.09.2013 р.

Рецензент: к.е.н., доцент Маслак О.М.

УДК 332.2

ПЕРЕДУМОВИ ОЦІНКИ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

О. І. Макарова, аспірант, Луганський національний аграрний університет

Стаття присвячена визначенню передумов необхідності оцінки управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств Луганської області. Особливу увагу приділено аналізу сучасного стану управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств. Автором статті показано відсутність системи управління використанням земельних ресурсів та визначено необхідність формування такої системи.

Ключові слова: земля, земельні відносини, земельні ресурси, управління земельними ресурсами, аграрні підприємства.

Постановка проблеми. Управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств характеризується неоднозначною достатністю цих ресурсів для збалансованого розвитку виробництва, своєчасного й повного виконання зобов'язань перед власниками (акціонерами), персоналом, партнерами і кредиторами, забезпеченням можливостей майбутньої діяльності підприємства. Обмеженість ресурсів, складність їх якісно-структурної оцінки, розподіл результатів діяльності, технологічні можливості обробки ресурсів обумовлюють складність земельних відносин. Відносини власника земельних ресурсів з користувачем складні і неодно-

значні, проблеми виникають через недостатній рівень акцентування саме на питаннях управління земельними ресурсами. Управління ресурсами дозволить раціонально та кваліфіковано вирішити проблему використання, розпорядження, обробки земельних ресурсів та питання винагороди за користування ними.

Оцінка управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств доцільна з метою визначення проблем, що виникають у підсистемах управління підприємством, зокрема: виробничій, фінансовій, екологічній та ін. Визначення проблем в управлінні використанням земельних ресурсів дозволить розробити комплекс заходів

щодо удосконалювання підсистем управління ресурсами, комплексно визначити проблеми управління не тільки земельними ресурсами, а й іншими підсистемами, сформувати сучасні адекватні механізми управління земельними ресурсами, покращити ефективність використання земельних ресурсів підприємств галузі, мінімізувати втрати від неправильних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В сучасній науковій літературі питанням управління та використання земельних ресурсів присвячені дослідження багатьох науковців та практиків, зокрема, праці Д. Добряка, П. І. Пушкаренко, М. М. Федорова, А. М. Третяка, О. С. Дорош [1,2,3,4,5] та інших. В їх роботах ґрунтовно розглянуто проблеми нормативно-правового забезпечення управління земельними ресурсами, проблеми державної земельної політики, приділено увагу питанням трансформації земельних відносин до ринкових умов. Однак, не досить чітко розглянуто питання необхідності управління використанням земельних ресурсів на внутрішньогосподарському рівні. Тому, подальше вивчення зазначеної проблематики в умовах проведення земельної реформи не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення основних передумов оцінки управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств Луганської області в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення сучасного стану проблеми управління земельними ресурсами на підприємствах необхідним є здійснення практичних досліджень на аграрних підприємствах. Неоднозначність та багатогранність різних методів управління використанням земельних ресурсів підприємств викликають доцільність залучення допомоги експертів при встановленні стану управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств.

Використовуючи класичні підходи до залучення експертів, можна встановити основні переваги у їх роботі: наявність досвіду, кваліфікації та знань на основі постійного вирішення практичних завдань у певній, зокрема, аграрній сфері; наявність практичного та неформалізованого досвіду у сфері оцінки системи управління використанням земельними ресурсами та ухвалення управлінських рішень; обізнаність у тенденціях

розвитку ринку, діяльності аграрних підприємств.

Для отримання об'єктивних даних про визначення значущості груп оцінки в дослідженні здійснено опитування експертів за допомогою пакету діагностичного інструментарію. Обрані для опитування експерти були визначені за кількома критеріями. До таких належать: галузеві, кваліфікаційні, наявність і ступінь участі експертів у діяльності аграрних підприємств. В опитуванні брали участь фахівці з 30 підприємств. Інформацію про склад експертів, що були опитані наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Склад групи експертів з вибору показників оцінки системи управління використанням земельних ресурсів

Посада	Кількість експертів, осіб
Керівник підприємства	13
Заступник керівник	3
Головний бухгалтер підприємства	13
Бухгалтер	1
Загальна кількість експертів	30

*Розроблено на основі власних досліджень

Дослідження ґрунтується на актуальності й аналітичній обробці даних з підприємств. Зазначені підприємства були обрані за низкою критеріїв:

1. За напрямом діяльності – всі підприємства є аграрними.

2. За основним профілем діяльності – всі аграрні підприємства спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва і тваринництва.

3. Аграрні підприємства було обрано за місцем знаходження – вони розташовані в Луганській області.

4. Аграрні підприємства було відібрано за доступністю інформації.

Підприємства, що приймали участь у дослідженні, мають достатній власний опит роботи в аграрній сфері: 20% підприємств працюють вже більше 5 років, 63 % - більше 10 років, 17 % досліджуваних підприємств – більше 15 років. Тривалий період роботи обумовлений кількісним та якісним складом досвідчених фахівців підприємства, а стійкість роботи підприємств на ринку є запорукою сучасних техніко-технологічних способів обробки земельних ресурсів, раціональним використанням ресурсів. Графічно це зображено на рис. 1.

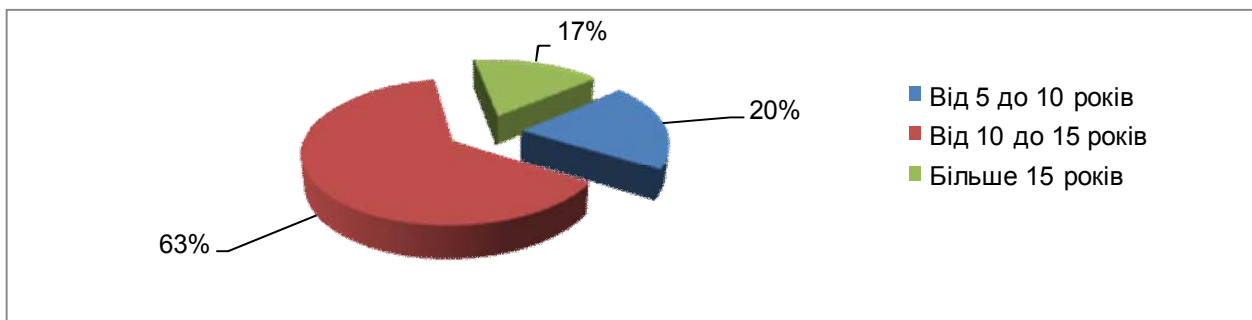

Рис. 1. Інформація про тривалість роботи підприємств.

*Розроблено на основі власних досліджень

Експертам було запропоновано проаналізувати рівень рентабельності аграрних підприємств. Таке питання є необхідним для визначення ефективності використання земельних ресурсів, встановлення поточного рівня прибутковості та перспектив зростання підприємств. В процесі дослідження визначена певні розрізненість відповідей на це питання. Учасники анкетування зазначили, що 8 з них оцінили рентабельність на достатньо високому рівні – від 50 до 100%. За їх даними це обумовлено якісними підходами до управління процесами на підприєм-

ствах. 9 підприємств визначили рентабельність на рівні від 20 до 50 %. На думку опитаних експертів це обумовлено раціональним підходом до використання посівного матеріалу, використанням інноваційних технологій. Респонденти з 9 підприємств вказали на низький рівень рентабельності від 10 до 20 %, 4 – до 10 %. Графічно це зображено на рис. 2. Тобто всі досліджувані підприємства прибуткові та 22 з них планують продовжувати стабільне функціонування, а 8 – розширити свою діяльність.

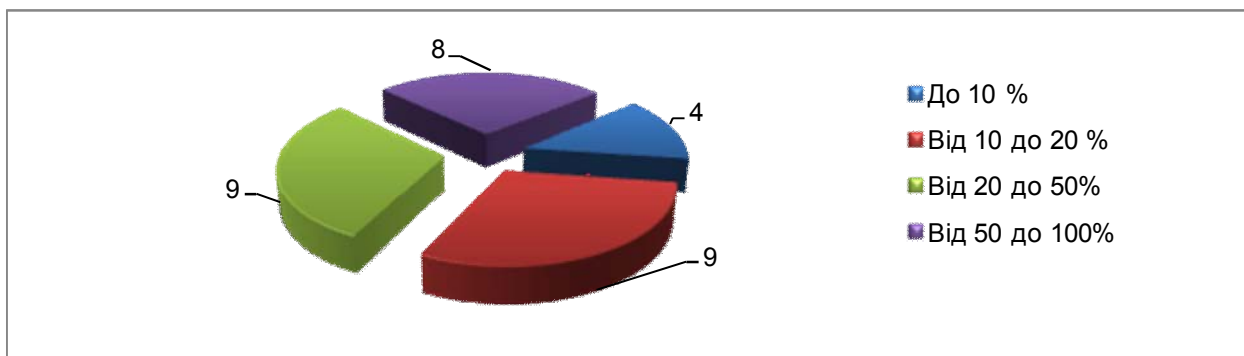

Рис. 2. Рівень рентабельності підприємств, що прийняли участь у опитуванні

*Розроблено на основі власних досліджень

Також анкетуванням було встановлено середньооблікову кількість працюючих на підприємствах. З опитуваних підприємств 30% мають до 10 робітників, 43% - від 10 до 50 робітників. Це обумовлено невеликими обсягами посівних земель, сезонністю польових робіт. 27%

респондентів вказали, що на їх підприємствах працюють від 50 до 500 робітників. Це обумовлено великими масштабами виробництва, географічним охоптом земельних ресурсів та наявністю власної техніки. Графічно це зображено на рис. 3.

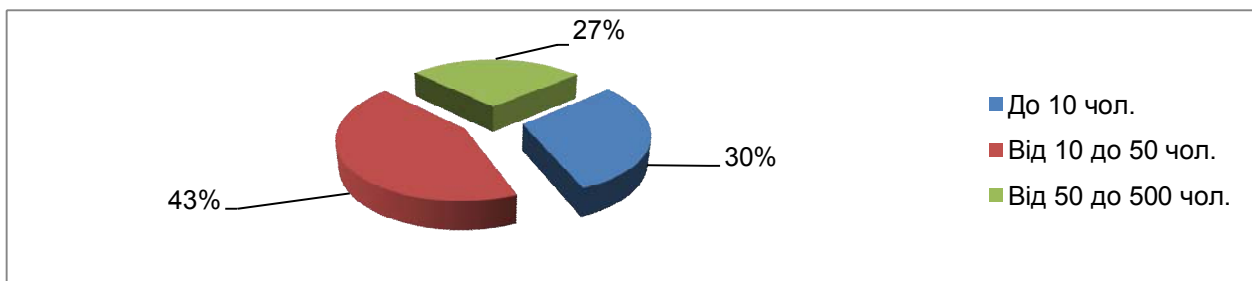

Рис. 3. Інформація про наявні трудові ресурси.

*Розроблено на основі власних досліджень

Респондентам, які приймали участь в опитуванні, було запропоновано оцінити рівень

кваліфікації персоналу, який безпосередньо приймає участь у робочих процесах, пов'язаних із

земельними ресурсами. Належне використання земельних ресурсів аграрними підприємствами значною мірою залежить від професійної підготовки фахівців, кадрового забезпечення. Дослідження рівня кваліфікації персоналу дає можливість встановити відношення кількості робітників за фахом до кількості фахівців згідно штатного розкладу аграрного підприємства. Експерти оцінювали вищевказаний показник в межах від 0 до 1. З опитуваних підприємств 6 мають рівень

кваліфікації персоналу, пов'язаного з роботою на землі, в межах від 0,75 до 1. 9 підприємств мають кваліфікацію працівників в межах від 0,5 до 0,75, що говорить про достатньо високу кваліфікацію працівників. У 7 підприємств рівень кваліфікації працівників, діяльність яких безпосередньо зв'язана із землею, знаходиться в межах від 0,1 до 0,25 та 8 респондентів оцінили цей показник в межах від 0,25 до 0,5. Графічно це зображено на рис. 4.

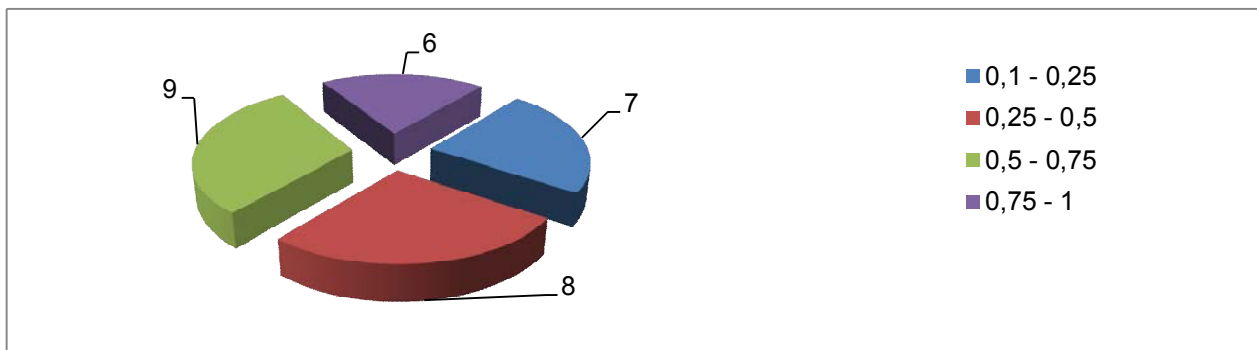

Рис. 4. Рівень кваліфікації персоналу, який безпосередньо приймає участь у робочих процесах, пов'язаних із земельними ресурсами.

*Розроблено на основі власних досліджень

З рис. 4 видно, що рівень кваліфікації персоналу, який безпосередньо зайнятий в робочих процесах із земельними ресурсами, на опитуваних аграрних підприємствах різний. Ця розрізненість є наслідком низької конкурентоспроможності заробітної плати в аграрному виробництві, що привела до низького рівня мотивації персоналу в результаті сезонної зайнятості, розміщення підприємств, відтоку кваліфікованого персоналу з галузі.

В ході опитування було звернуто увагу на наявність системи управління земельними ресурсами. Так, опитуванням встановлено, що лише на 6 підприємствах є працівник, який займається питаннями управління використанням земельних ресурсів. Це дозволяє найбільш ефективно та раціонально використовувати земельні ресурси, досягти достатнього рівня урожайності, раціонально вносити мінеральні та органічні добрива, контролювати сівозмін. На 1 підприємстві, що приймало участь в опитуванні, планують

залучити такого працівника, оскільки, керівник вважає, що це надасть можливість збільшити продуктивність сільськогосподарських земель. На інших 23 підприємствах не має ні працівника, ні служби, які би займалися питаннями управління використанням земельних ресурсів. Це зумовлено не достатністю власних фінансових коштів у підприємств на організацію відповідної служби з управління використанням земельних ресурсів. Слід зазначити, що встановлено, що навіть на підприємствах, де є відповідні фахівці з оцінки управління використанням земельних ресурсів, не існує способів, методик, програм стану управління земельними ресурсами. Керівники аграрних підприємств потребують інструментарію оцінки ефективності та результатів діяльності відповідальних осіб.

Всі підприємства, що приймали участь у дослідженні займаються обробкою земельних ресурсів. Дані про розміри земельної площі, що обробляють підприємства наведено на рис. 5.

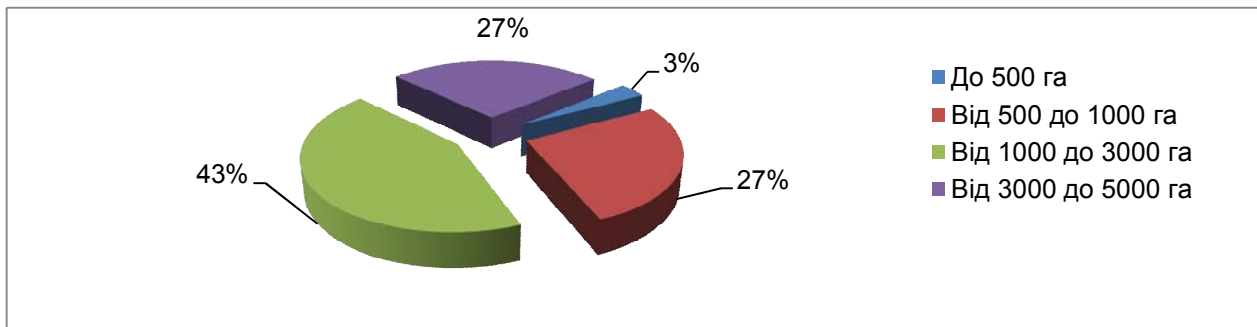

Рис 5. Інформація про розміри земельних ділянок, що обробляють опитані підприємства.

*Розроблено на основі власних досліджень

Анкетуванням було встановлено, що всі 30 аграрних підприємств в своїй роботі використовують земельні ресурси, які було отримано в тимчасове користування у населення (земельні паї). Використання паїв, а не власних земельних ресурсів створює певні проблеми для аграрних підприємств. Однією з таких проблем є конкуренція з приводу оренди земельних паїв, розірвання договорів оренди, можливість та неможливість для орендарів, що внесли у землю невід'ємні інвестиції, подовження термінів оренди або ж збільшення площі орендованої

землі, розподіл результатів праці, форма та розмір плати за використання паїв.

Управління використанням земельних ресурсів сприяє залученню інновацій на підприємствах. Тому з метою визначення результативності управління використанням земельних ресурсів необхідним є питання про інноваційний розвиток підприємств. Експертам, що опитані, було запропоновано оцінити рівень застосування прогресивної техніки і технологій в обробці земельних ресурсів, рис. 6.

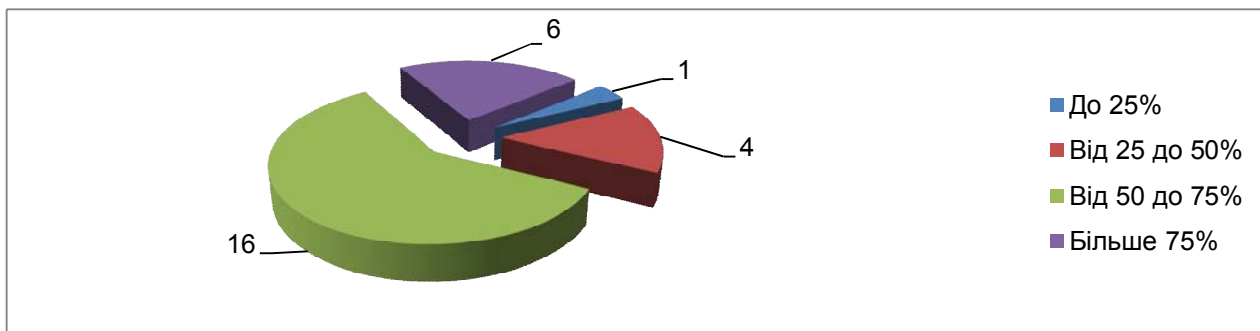

Рис. 6. Рівень застосування прогресивної техніки і технологій в обробці земельних ресурсів
*Розроблено на основі власних досліджень

Рівень застосування прогресивної техніки і технологій показує відношення кількості одиниць нового устаткування до кількості одиниць всього устаткування, яке застосоване в обробці землі. 16 з опитаних респондентів оцінили цей рівень достатньо позитивно в межах від 50 до 75 %, 6 підприємств - більше 75 %, що означає: більшість аграрних підприємств використовує значну частину нової техніки та технологій в роботі з землею. Проте 5 з розглядаємих підприємств використовують незначну частину прогресивної техніки та технологій, а саме: на 1 одому підприємстві застосовують лише до 25 % нової техніки та технологій в обробці земель, на 4 підприємствах цей показник знаходиться в межах від 25 до 50 %, що є вагомим проблемою в їх діяльності, бо використання нової техніки та технологій, на думку керівників цих підприємств,

обумовило б раціональність використання земельних ресурсів та скорочення витрат грошових коштів на обробку земель.

Згідно з сучасними вимогами, екологічні показники діяльності аграрних підприємств, екологічна якість та безпечність продукції постають ключовими показниками для виробників аграрної продукції. Тому система сучасного управління земельними ресурсами має враховувати і екологічні показники. Проведеним анкетуванням було встановлено рівень застосування екологічно чистих технологій в обробці земельних ресурсів, який показує відношення об'єму екологічно чистих технологій до загальної кількості технологій, які застосовуються у виробничих процесах, пов'язаних із землею. Графічно це зображено на рис. 7.

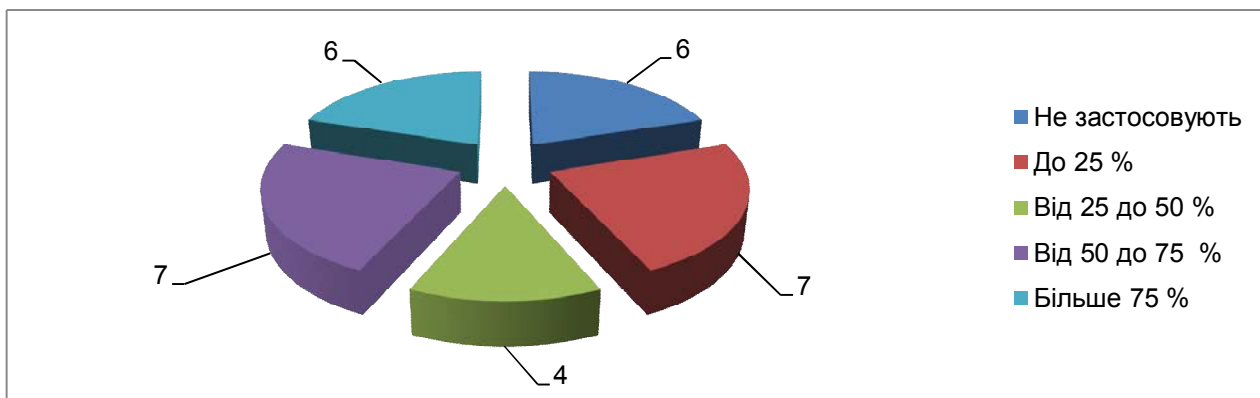

Рис. 7. Рівень застосування екологічно чистих технологій в обробці земельних ресурсів.
*Розроблено на основі власних досліджень

З рис. 7 видно, що в діяльності аналізуємих аграрних підприємств спостерігається розрізненість в застосуванні екологічно чистих технологій в процесах роботи на землі. 6 підприємств зовсім не застосовують у обробці земель екологічно чистих технологій, що не задають шкоди землі, сприяють її розвитку та зменшують деградацію, сприяють зростанню родючості та врожайності, відновлювання якості ґрунтів також ними не здійснюється. Це говорить про нерациональне та недбале ставлення до орендованих земельних ресурсів. 7 підприємств оцінили рівень застосування екологічно чистих технологій в межах до 25 % від загального обсягу технологій та процесів, пов'язаних із роботою на землі, 4 підприємства – на рівні від 25 до 50 %, 7 – від 50 до 75%, та 6 респондентів зазначили, що застосовують більше 75 % екологічно чистих технологій. Ця розрізненість є наслідком того, що аграрне виробництво на досліджуємих підприєм-

ствах здійснюється на орендованих землях, тому підприємців не завжди цікавлять наслідки їх діяльності, їх діяльність направлена на отримання економічного ефекту, не всі підприємства стежать за дотриманням агротехнічних правил, зокрема сівозмін, посилення процесів змиву ґрунту, деградації ґрунтового покриву. В таких умовах, власники земельних ресурсів мають мати важелі контролю за використанням і управлінням земельних ресурсів. Наявність спеціальних оцінок та програм дозволить власникам та користувачам земельних ресурсів своєчасно втручатися у процеси безпечного використання земельних ресурсів.

Дослідженням було встановлено рівень використання власних фінансових коштів в обробці земельних ресурсів. Респонденти в процентному вираженні оцінили відношення власного капіталу до залученого, рис. 8.

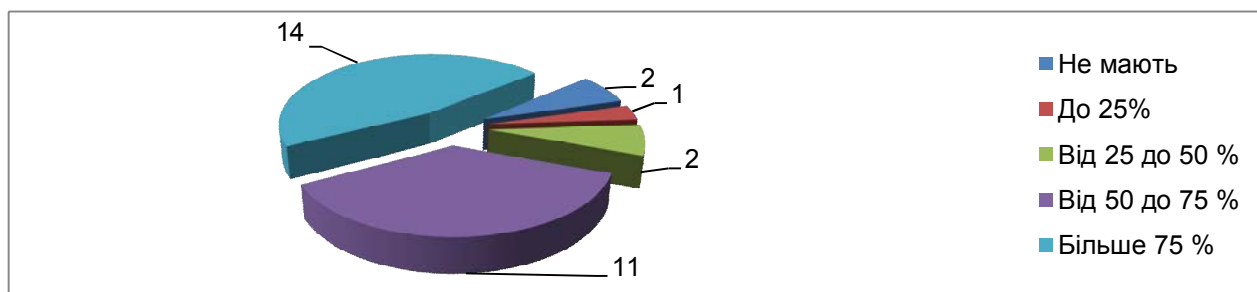

Рис. 8 Наявність власних фінансових коштів, необхідних для обробки земельних ресурсів
*Розроблено на основі власних досліджень

З рис. 8 видно, що 14 підприємств використовують більше 75 % власних фінансових коштів в обробці земельних ресурсів. Частина підприємств використовує велику частку залучених коштів в обробці земельних ресурсів, а саме: 2 з розглядаємих підприємств зовсім не мають власних фінансових коштів, для проведення сезонних польових робіт вони використовують позичковий капітал. 1 підприємство використовує до 25 % власних фінансових коштів в обробці земельних ресурсів, 2 – від 25 до 50 %, та 11 підприємств від 50 до 75 %. Залучаючи позикові кошти, аграрні підприємства можуть контролювати більші грошові потоки, розширювати мас-

штаби своєї діяльності, підвищувати рентабельність власного капіталу, зміцнювати ринкові позиції, проте необхідно враховувати і негативні сторони використання залучених коштів: зростає ризик зниження фінансової стабільності й платоспроможності аграрного підприємства, зменшується прибутковість виробленої ними продукції внаслідок виплати позикового відсотка.

Експертам, що були опитані, було запропоновано оцінити в цілому рівень ефективності управління використанням земельних ресурсів на їх підприємствах за шкалою від 0 до 5 балів. Нижчий рівень – 0, вищий рівень – 5 балів, табл. 2.

Таблиця 2.

Рівень ефективності управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств за даними експертів

Рівень ефективності в балах	1	2	3	4	5
Кількість підприємств	0	4	9	10	7

*Розроблено на основі власних досліджень

З табл. 2 видно, що опитувані респонденти оцінили рівень управління використанням земельних ресурсів достатньо високо. Проте проведене нами опитування та вище приведений аналіз говорять протилежне.

Висновки. Проведений аналіз сучасного стану управління використанням земельних ре-

сурсів аграрних підприємств, дозволив здійснити такі узагальнення. В діяльності аграрних підприємств відсутні системи управління використанням земельних ресурсів, що є причиною нерационального використання ресурсів та грошових коштів, складних орендних відносин та ін. Тобто необхідною є розробка нового комплексу

діагностичних процедур системи управління використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Комплексний спосіб оцінки надасть можливість виявити основні напрями оптимізації процесу управління використанням земельних ресурсів аграрного підприємства та сприятиме ухваленню ґрунтовних управлінських рішень. Результати оцінки дозволять підвищити рівень надійності підприємства як партнера в ринкових відносинах, його здатність вміло й ефективно використовувати земельні ресурси для досягнення поставлених цілей в умовах нестабільності зовнішнього середовища.

Причому при оцінці стану управління використання земельних ресурсів аграрного підприєм-

ства має враховуватися стан його зовнішнього і внутрішнього середовища для комплексного аналізу перспектив розвитку й загроз для підприємства, розробки його стратегічних і тактичних управлінських рішень. В умовах ринкової нестабільності та кризових явищ в економічній системі макро і мікрорівнів оцінка впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на стан управління використанням земельних ресурсів аграрного підприємства є актуальним завданням менеджменту. За таких умов власне система управління використанням земельних ресурсів на аграрних підприємствах постає предметом оцінки.

Список використаної літератури:

1. Добряк Д. Проблеми сучасного землеустрою / Д. Добряк // Землепорядний вісник. -2012. - № 1. - С.30 - 34.
2. Пушкаренко П. І. Економіко-правові засади становлення ринку землі й проблеми його детінізації / П.І. Пушкаренко // Фінансове право . -2010. - № 2 (12). - с. 23-26.
3. Третяк А. М. Антологія земельних відносин, землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та економіки землекористування в Україні (Вибрані твори в 5 томах). Том 1. Земельні відносини. – Л.: ТОВ «ЦЗРУ», 2009. – 550 с.
4. Третяк А. М., Дорош О. С. Управління земельними ресурсами / За редакцією професора А. М. Третяка. Навчальний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 360 с.
5. Федоров М.М. Інституціональні засади трансформації земельних відносин в аграрній сфері / М.М. Федоров// Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері (м. Луганськ, 30 березня 2011 р.). - Луганськ: «Янтар». - 2011. - С. 55-68.

Статья посвящена определению предпосылок необходимости оценки управления использованием земельных ресурсов аграрных предприятий Луганской области. Особое внимание уделено анализу современного состояния управления использованием земельных ресурсов аграрных предприятий. Автором статьи показано отсутствие системы управления использованием земельных ресурсов и определена необходимость формирования такой системы.

Ключевые слова: земля, земельные отношения, земельные ресурсы, управление земельными ресурсами, аграрные предприятия.

The article is devoted to defining the preconditions necessary assessment of land resources management for agrarian enterprises of Lugansk region. Particular attention is paid to the analysis of the current state of land resources management for agrarian enterprises. The author of the article shows a lack of land resources management and identified the need for the formation of such system.

Keywords: land, land relations, land resources, land management, agrarian enterprises.

Дата надходження до редакції: 3.09.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Родіонов О.В.